

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИБОРСТВА (1991–2021 РР.)

INSTITUTIONALIZATION IN UKRAINE OF SCIENTIFIC AND PRACTICAL RESEARCH OF THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF INFORMATION WARFARE

**Веденєєв Д.В., д.і.н.,
головний науковий співробітник**

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

**Семенюк О.Г., д.ю.н.,
перший заступник керівника**

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

Дослідницькою метою статті виступає вивчення інституалізації й структурно-функціонального устрою національного дослідницького поля організаційно-правових аспектів інформаційного протиборства. Йдеться, що в Україні з 1991 р. розроблено й імплементовано в практику оборонно-безпекового будівництва концептуальні засади та нормативно-правову базу захисту інформаційної безпеки та діяльності вітчизняних сил інформаційного протиборства. Створено багаторівневу (міжвідомчу) систему державних органів із забезпечення інформаційної безпеки та ведення інформаційно-психологічної боротьби як складової захисту національної безпеки.

Зазначається, що в Україні склалася розгалужена мережа науково-дослідних, науково-педагогічних, аналітичних установ (або окремих спеціалізованих підрозділів в їх складі) із вивчення спектру проблем, пов'язаних із сучасним інформаційним протиборством та інформаційною безпекою. Досліджується наукова спеціалізація, провідні напрями дослідницької роботи та основні наукові результати діяльності з вивчення проблематики інформаційного протиборства науково-дослідних установ та підрозділів в системі МО, Збройних Сил, СБ України, Національної гвардії України.

На думку авторів, перспективним є наукове дослідження проблематики інформаційного протиборства та мистецтва проведення спеціальних інформаційних (психологічних операцій). Констатується посилення їх міждисциплінарної спрямованості, необхідність урахування тих загрозливих якісних тактико-технологічних явищ, котрі заявили про себе за умов глобалізації та цифровізації. Висловлюється думка про доцільність розробки загальнодержавного концептуального документу із визначення засад, державного механізму (з обов'язковим аналітико-дослідницьким компонентом та відповідними спеціалізованими структурами), форм і методів захисту саме гуманітарно-духовної сфери буття держави і суспільства.

Ключові слова: національна безпека, інформаційна безпека, інформаційне протиборство, правова наука, безпекознавство, вища освіта.

The research goal of the article is to study the institutionalization and structural-functional organization of the national research field of organizational and legal aspects of information warfare. It is said that in Ukraine, since 1991, the conceptual principles and legal framework for the protection of information security and the activities of domestic information countermeasures have been developed and implemented in the practice of defense and security construction. A multi-level (interagency) system of state bodies has been created to ensure information security and conduct information and psychological warfare as a component of national security protection.

It is noted that Ukraine has developed an extensive network of scientific-research, scientific-pedagogical, analytical institutions (or individual specialized divisions within them) for studying the spectrum of problems related to modern information warfare and information security. The scientific specialization, leading directions of research work and the main scientific results of the study of the problems of information warfare of research institutions and units in the system of the Ministry of Defense, the Armed Forces, the Security Service of Ukraine, and the National Guard of Ukraine are studied.

According to the authors, a scientific study of the problems of information struggle and the art of conducting special information (psychological operations) is promising. There is a strengthening of their interdisciplinary orientation, the need to take into account those threatening qualitative tactical-technological phenomena that have declared themselves under the conditions of globalization and digitalization. An opinion is expressed about the expediency of developing a national conceptual document to define the foundations, state mechanism (with a mandatory analytical and research component and relevant specialized structures), forms and methods of protection of the humanitarian and spiritual sphere of the state and society.

Key words: national security, information security, information warfare, legal science, security science, higher education.

Постановка проблеми. У сучасному світі неухильно зростає значення фактору інформаційно-психологічного протиборства, яке набуло статусу однієї із провідних сутнісних складових неконвенційних (гібридних) війн. Застосування інформаційних та психоментальних важелів впливу, витончених інформаційно-гуманітарних технологій несе загрозу глибинної деформації не тільки політичної, а й культурної сфери, переформатування культурно-цивілізаційного вектору розвитку та інституційних матриць соціально-політичного ладу.

В Україні з 1991 р. імплементовано в практику оборонно-безпекового будівництва нормативно-правову базу захисту інформаційної безпеки, створено багаторівневу систему державних органів та структур із забезпечення інформаційної безпеки та ведення інформаційно-психологічної боротьби як складової захисту державного суверенітету й національної безпеки [див. докладніше: 1–4]. Одночасно в Україні склалася розгалужена мережа науково-дослідних,

науково-педагогічних, аналітичних установ (або окремих спеціалізованих підрозділів в їх складі) із вивчення спектру проблем, пов'язаних із сучасним інформаційним протиборством та інформаційною безпекою.

Мета статті. Дослідити інституалізацію й структурно-функціональний устрій національного дослідницького поля організаційно-правових аспектів інформаційного протиборства.

Виклад основного матеріалу. Серед установ, котрі є лідерами подібних досліджень, слід, передовсім, назвати створений у 1992 р. *Національний інститут стратегічних досліджень* (НІСД), котрий є базовою науково-дослідною установою науково-аналітичного супроводження діяльності Президента України, Ради національної безпеки і оборони України. Відповідно до Статуту НІСД, затвердженого Указом Президента України від 7 жовтня 2019 р. № 737, до пріоритетних завдань установи віднесене «наукове обґрунтування, аналіз та оцінка про-

блем і перспектив сталого розвитку України, проблем її національної безпеки, розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо їх вирішення, наукове супроводження здійснення Президентом України, Радою національної безпеки і оборони України повноважень у сфері забезпечення національної безпеки України». Крім того, «Доктрина інформаційної безпеки України» поклала на НІСД «забезпечення науково-аналітичного та експертного супроводження процесу формування і реалізації державної інформаційної політики».

Активно ведуться профільні дослідження інформаційно-кібернетичної та інформаційно-гуманітарної безпеки, теоретичних аспектів (у т.ч. – в рамках дослідження новітньої неконвенційної конфліктності) співробітниками Центру безпекових досліджень (*відділ інформаційної безпеки та кібербезпеки*), а також відділу нових викликів Центру зовнішньополітичних досліджень. Науковці зосереджуються на тематичі теорії сучасного інформаційного суспільства, проблемах державної інформаційної політики, розвитку системи стратегічної комунікації, протидії дезінформації тощо [5–6].

Властиво, що основний комплекс наукових та науково-педагогічних установ з проблематики інформаційного протидіювання, захисту особового складу від негативних інформаційно-психологічних впливів та морально-психологічного забезпечення військ зосередився у системі Міністерства оборони (МО) та Збройних Сил (ЗС) України. Зокрема, йдеться про *Центральний НДІ ЗС України* (провідна наукова установа ЗС України, створена у лютому 1992 р.), котрий вивчає проблеми воєнної політики та стратегії, розвитку інформаційних технологій та впровадження проектів інформатизації, воєнної економіки, військової освіти та науки, військового законодавства [7].

Дослідження з проблем стратегічних комунікацій здійснював у визначений період *навчально-науковий центр стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони* Національного університету оборони України. У межах реалізації «Дорожньої карти Партнерства у сфері стратегічних комунікацій» між РНБО України та Міжнародним секретаріатом НАТО (котра, зокрема, передбачала запровадження в освітній процес вищих військових навчальних закладів тематики стратегічних комунікацій), Річних національних програм під егідою Комісії Україна-НАТО, у структурі Національного університету оборони (НУО) створили (кінець 2018 р.) навчально-науковий центр стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони (у складі центру діяла і кафедра стратегічних комунікацій).

Підрозділ спеціалізувався на підготовці:

- та підвищенні кваліфікації військовослужбовців, цивільного персоналу структур сектору безпеки і оборони держави з питань стратегічних комунікацій (зокрема, проводилися заняття зі стратегічних комунікацій на всіх рівнях вищої військової освіти – тактичному, оперативному, стратегічному; станом на лютий 2022 р. відбулося підвищення кваліфікації 4000 військовослужбовців та працівників ЗС України);

- проведенні навчальних курсів у рамках проектів оборонної реформи «Стратегічні комунікації» та «Демократичний цивільний контроль»;

- організації тренінгів зі стратегічних комунікацій на замовлення Апарату РНБО України, військових формувань і спецслужб України;

- випуску науково-публіцистичного видання STRATCOM як платформи для обміну досвідом фахівців зі стратегічних комунікацій.

- проведенні наукових досліджень, організації Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи» [8–9].

Центр воєнно-стратегічних досліджень (ЦВСД) НУО України (створений 30 квітня 2008 р.) серед пріоритетної тематики вивчає різноманітні технічні й гуманітарно-технологічні аспекти інформаційно-психологічного протидіювання. Питання інформаційної безпеки широко висвітлюються на сторінках фахового видання «Збірник наукових праць» ЦВСД [10].

Прикметно, що в НУО України здійснювалася підготовка кадрів за спеціалізаціями інформаційно-аналітичне забезпечення органів військового управління та управління інформаційною безпекою у Збройних Силах. Напрямки підготовки кадрів та дослідження проблем інформаційної боротьби бере свій початок з кафедри інформаційної боротьби Національної академії оборони України, яка була створена у 2001 році. З 2002 р. кафедра розгорнула підготовку фахівців для вищої ланки керівництва Збройних Сил України та інших військових формувань, державних службовців, фахівців оперативно-тактичного рівня, науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації – кандидатів і докторів наук усіх спеціальностей та спеціалізацій з питань інформаційної боротьби.

Нині провідним осередком дослідження проблем інформаційного протидіювання та інформаційної безпеки у воєнній сфері стала *кафедра застосування інформаційних технологій та інформаційної безпеки* Інституту забезпечення військ (сил) та інформаційних технологій НУО України. Свого часу (2007 р., у зв'язку з реорганізацією Національної академії оборони України) кафедру ввели до складу Інституту державного військового управління Національного університету оборони України. З липня 2012 р. напрямком інформаційної боротьби передали для викладання кафедрі застосування інформаційних технологій та інформаційної безпеки, де на той час працювали 5 докторів та 4 кандидати технічних наук. До провідних функцій Інституту віднесена науково-педагогічна діяльність за напрямом інформаційних технологій, інформаційної та кібербезпеки (у 2023 р. в НУО розпочав роботу спеціалізований Інститут інформаційно-комунікаційних технологій та кібероборони [11]).

З 2013 р. розпочався набір для підготовки фахівців оперативно-тактичного рівня за спеціальністю «Управління інформаційною безпекою у Збройних Силах України», що перетворило згадану кафедру у провідний підрозділ НУО України з питань організації, розвитку та вдосконалення системи інформаційної безпеки у Збройних Силах України. Крім того, згаданий Інститут має науково-дослідну лабораторію проблем інформаційних технологій. Зазначимо, що НУО України спільними зусиллями науковців дослідницьких підрозділів та профільних кафедр реалізує довгострокові НДР з тематики інформаційного протидіювання та забезпечення захисту морально-психологічної сфери ЗС України.

У складі Гуманітарного інституту НУО України діє *кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил)*, чия науково-педагогічна робота, зокрема, зосереджена на проблематиці інформаційно-пропагандистського забезпечення військ (сил), підготовці фахівців оперативно-тактичного рівня зі ступенем вищої освіти «магістр» за спеціальністю 254 Забезпечення військ (сил), спеціалізаціями: організація морально-психологічного забезпечення військ (сил); інформаційно-пропагандистське забезпечення військ (сил) та ідеологічна робота у військах. На кафедрі щорічно проводиться науковий семінар, присвячений питанням морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), а до спектру наукових співробітників відносяться, зокрема, і соціогуманітарні основи теорії і практики захисту військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу [12]).

Кафедра Десантно-штурмових військ і Сил спеціальних операцій (ССО, навчально-науковий компонент по лінії ССО введений на кафедрі з березня 2014 р.) Командно-штабного інституту застосування військ (сил) НУО України та її науково-дослідна лабораторія дослід-

джують, зокрема, досвід організації та діяльності частин ПСО збройних сил зарубіжних держав та їх ССО, розвиток сил і засобів інформаційного протидіювання як складової (з 2016 р.) ССО ЗС України, зокрема – питання бойового застосування частин ПСО у рамках комплексних операцій частин і підрозділів спеціального призначення, перспективної моделі організації сил і засобів ПСО ССО ЗС України [див.: 13–14]).

Поряд з цим, особливе місце у системі підготовки військових кадрів та проведенні фахових досліджень у галузі інформаційного протидіювання посідають окремі вищі військово-навчальні заклади (чиї випускники становлять основу офіцерських кадрів частин інформаційного протидіювання технічного й військово-гуманітарного спрямування в ЗС України) та їх науково-дослідні підрозділи.

Наукова школа з проблем інформаційного протидіювання, теорії і практики кібернетичної безпеки держави склалася у *Житомирському військовому інституті (ЖВІ) імені С. П. Корольова*, який готує фахівців розвідки, інформаційної безпеки, радіоелектронної боротьби, інформаційно-телекомунікаційних систем, захисту інформації, застосування безпілотних авіаційних комплексів для ЗС України, інших міністерств та відомств. У ЖВІ діють факультет охорони державної таємниці та інформаційного протидіювання, *кафедра інформаційної боротьби*, яка здійснює підготовку військових фахівців для частин ПСО Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, кафедра захисту інформації та кібербезпеки *факультету охорони державної таємниці та інформаційного протидіювання*, а також науково-дослідний відділ інформаційної та кібернетичної безпеки наукового центру [15]).

Плідні дослідження з актуальних питань таких невідмінних складових сучасного неконвенційного протидіювання як інформаційно-психологічне протидіювання у військовій сфері, у сфері кібербезпеки, прогнозування розвитку небезпек, пов'язаних з кіберзагрозами та кіберпростором, а також щодо інформаційно-аналітичного забезпечення інформаційно-психологічної протидіювання ЗС України здійснюються науково-дослідним центром (НДЦ) та *кафедрою зарубіжної воєнної інформації військового гуманітарно-лінгвістичного факультету Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка* (ВІ КНУ).

Випускники згаданої кафедри посідають посади офіцерів аналітичних підрозділів, підрозділів ПСО ЗС України, засобів масової комунікації, референтів-перекладачів, кореспондентів друкованих та електронних засобів масової інформації в органах військового управління, військових частинах, закладах та установах Збройних Сил України. Серед дослідницьких пріоритетів кафедр згаданого факультету ВІ КНУ – проблеми інформаційної безпеки та інформаційно-психологічного протидіювання. Працює і відділ наукових досліджень, методологічних розробок та високих технологій, серед напрямів досліджень якого – дослідження та розробка нетрадиційних методів інформаційної боротьби, захисту інформації [16]).

Визнаним навчально-науковим осередком з проблем інформаційної та кібернетичної безпеки є *Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації* НТУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (зокрема, його спеціальна кафедра № 1 з підготовки фахівців з кібербезпеки, діє і профільний науковий підрозділ). Високий рівень профільних досліджень забезпечують 15 докторів наук та 51 кандидатів наук. На базі Інституту виходять друком збірник «Information Technology and Security» («Інформаційні технології та безпека») та збірник «Спеціальні телекомунікаційні системи та захист інформації» [17].

В *Національній академії Служби безпеки України*, у межах здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень із проблем оперативно-службової діяльності СБ України, проблеми гібридно-конфлік-

тності, широкий спектр новітніх загроз в інформаційній та кібернетичній сферах, проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави досліджують фахівці *Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки* (ННІ ІБ), наукової лабораторії № 2 науково-організаційного центру та інших підрозділів. Вивчаються проблеми контррозвідувальної протидії гібридним загрозам, форми, методи і засоби виявлення, оцінювання і прогнозування загроз інформаційній безпеці України, досліджуються методи й засоби забезпечення інформаційно-психологічної безпеки людини, суспільства, держави, організаційно-правові та технічні питання протидії кіберзлочинності, організаційно-правового захисту інформації.

Якісним науково-організаційним етапом стала організація в НА СБУ (на базі створеного ще у 2004 р. ННІ ІБ) у серпні 2021 р. *Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій*. Оригінальну структуру закладу утворюють *центри – кібербезпеки та стратегічних комунікацій*. Окрім кафедр (ведеться підготовка спеціалістів за фахом 256.04 Національна безпека – забезпечення державної безпеки в інформаційній сфері), функціонують *наукові лабораторії з протидії кіберзагрозам та проактивного забезпечення страткому*. З метою посилення спроможностей національної системи кібербезпеки, в інституті створені науково-дослідний центр та нова кафедра кібербезпеки, розроблено освітньо-професійні програми із спеціальності 125 – кібербезпека для підготовки студентів [18–19]. У листопаді 2016 р. в НА СБУ започаткували навчальний курс зі стратегічних комунікацій для співробітників СБ України.

НА СБУ (спільно з Науково-дослідним інститутом інформатики і права Національної академії правових наук України та Інститутом модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України) провела 12 науково-практичних конференцій з магістральних проблем захисту інформаційної безпеки, котрі акумулюють сучасні міжвідомчі науково-аналітичні підходи до забезпечення національних інтересів України в інформаційній сфері. Конференція перетворилася на визнану науково-практичну платформу обміну дослідницькими доробками з актуальних проблем і шляхів забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформаційного простору України, формування системи забезпечення кібербезпеки держави, удосконалення законодавства у сфері охорони державної таємниці та службової інформації. 25 листопада 2022 р. в НА СБУ пройшла I Міжнародна науково-практична конференція «Практика стратегічних комунікацій в умовах війни».

В *Національній академії Національної гвардії України* (НГУ) Науково-дослідний центр та його *науково-дослідна лабораторія морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГУ* вивчає, зокрема, проблеми розроблення та вдосконалення системи психологічної підготовки військовослужбовців НГУ до виконання службово-бойових завдань у звичайних та екстремальних умовах з урахуванням специфіки діяльності підрозділів та військових частин НГУ, а досягнуті наукової результати використовуються у навчальному процесі створеної у 2019 р. *кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій* факультету № 4 (гуманітарного, існує з 2006 р.), що здійснює підготовку офіцерів за спеціальністю «філологія» та освітньо-професійною програмою «Військовий переклад та основи стратегічних комунікацій» [20].

Що стосується розвитку перспективних інформаційно-безпекових досліджень у цивільному секторі вітчизняної науки, то тут помітну роль відіграє Державна установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (ДНУ ІБП НАПрН України), створений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2021 р. № 85-р як правонаступник заснованого у 2001 р. НДІ інформатики і права Національної академії правових наук України. Головною місією закладу

визначено «наукове і правове забезпечення модернізації суспільних відносин, визначення пріоритетних напрямів досліджень і розвитку законодавства в інформаційній сфері, у сфері цифрової трансформації та сфері національної безпеки і оборони України» [21].

При ДНУ ПБП для розвитку наукових шкіл та інноваційних напрямів досліджень функціонують (на громадських засадах) центри, у т.ч. – *військового права та інформаційно-правових проблем воєнної безпеки та правового забезпечення інформаційної та кібернетичної безпеки*. Серед пріоритетних наукових напрямів закладу – формування пропозицій та участь у реалізації державної політики з питань проведення наукових досліджень і розробок в галузі інформаційної, кібернетичної та міжнародної безпеки, а також розвиток наукової школи з «Правового забезпечення інформаційної та кібернетичної безпеки». Проблеми правового регулювання сфери інформаційної безпеки посідають помітне місце у тематиці науково-дослідних розробок установи [22] та тематиці монографічних досліджень [див. наприклад: 23–25].

Серед спеціалізованих навчальних закладів цивільної сфери доцільно, передовсім, назвати *Державний університет телекомунікацій (ДУТ)*, який позиціонується як «провідний профільний заклад вищої освіти у галузях телекомунікацій та інформаційних технологій». Видається науково-технічний журнал «Сучасний захист інформації». У складі ДУТ працюють *Навчально-науковий інститут захисту інформації, кафедра інформаційної та кібернетичної безпеки, кафедра управління інформаційною та кібернетичною безпекою, а також НДІ безпеки інформаційних ресурсів* [26].

Висновки. Проведене нами дослідження дозволяє рекомендувати створення науково-аналітичного координа-

ційного органу із моніторингу, дослідження (узагальнення) новітніх наукових та технологічних розробок у сфері інформаційного протидіяння, світового досвіду їх застосування з метою підготовки практично значущих рекомендацій для профільних органів управління сектору безпеки і оборони України. З урахуванням світового досвіду (передовсім – розробок центрів передового досвіду НАТО) [див.: 27]), доробків спеціалізованих науково-дослідних установ з вивчення проблем інформаційно-психологічного протидіяння й кібербезпеки в контексті інноваційних особливостей війн «шостого покоління» та неконвенційної (гібридної) конфліктності, перспективно видається підготовка новітніх науково-практичних досліджень з метою посилення наукового забезпечення функціонування загальнодержавної системи забезпечення інформаційної безпеки.

З погляду перспективи наукового дослідження та аналітичних розробок проблематики інформаційного протидіяння та мистецтва проведення спеціальних інформаційних (психологічних операцій), доцільно констатувати посилення їх міждисциплінарної спрямованості, а також необхідність урахування тих загрозливих якісних тактико-технологічних змін (явищ), котрі заявили про себе за умов глобалізації та цифровізації. Враховуючи наявність розвинутих «арсеналів» засобів соціопсихологічної інженерії, організаційної та когнітивно-ментальної зброї, висловимо думку про доцільність розробки загальнодержавного доктринального (концептуального) документу із визначення засад, державного механізму (з обов'язковим аналітико-дослідницьким компонентом та відповідними спеціалізованими структурами), форм і методів захисту саме гуманітарно-духовної сфери буття держави і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн : монографія / авт. кол. : В. Куйбіда, В. Бебик, М. Дмитренко та ін.; за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика. К.: НАДУ, 2019. 384 с.
2. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. / за заг. ред. А. Баровської. К.: НІСД, 2016. 109 с.
3. Левченко О. В., Міхеев Ю. І. Інформаційні загрози як різновид воєнних загроз державі. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2018. № 3. С. 14–19.
4. Веденєєв Д. В., Семенюк О. Г. Розвиток в Україні науково-концептуальних та організаційно-функціональних засад протидії інформаційно-психологічній зброї як знаряддю гібридної конфліктності. Монографія. К.: ДП «Інфотек», 2022. 256 с.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указ Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
6. Комплекс аналітичних матеріалів НІСД «Інформаційна політика» URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciynna-politika>.
7. Офіційний сайт ЦНДІ: URL: <https://crsi.mil.gov.ua/>
8. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України. Наказ Міністра оборони України від 22 листопада 2017 р. № 612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>
9. Стратегічні комунікації є ефективним механізмом протидії гібридній війні... URL: <https://armyinform.com.ua/2022/02/14/strategichni-komunikaciyi-ye-efektyvnym-mehanizmom-protydiy-gibrydnyj-vijni-yaku-vede-rosiya-proty-ukrayiny-olga-salnikova/>
10. Центр воєнно-стратегічних досліджень URL: <https://nuou.org.ua/nauka/npub/zcvsd/>
11. Інститут інформаційно-комунікаційних технологій та кібероборони URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/insti/iiktk.html>
12. Кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил). URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/insti/gi/kaf-mpz.html>
13. Кафедра Десантно-штурмових військ і Сил спеціальних операцій. URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/insti/ksi/kaf-adv.html>
14. Перспективи, проблеми розвитку та застосування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України. Тези науково-практичного семінару (25 листопада 2021 року). К.: НУО України імені Івана Черняхівського, 2021. 82 с.
15. Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова. URL: <https://www.zvir.zt.ua/about-us/fakulteti/fakultet-okhorony-derzhavnoi-taiemnytsi-ta-informatsiinoho-protyborstva>
16. Військовий гуманітарно-лінгвістичний факультет. URL: <http://mil-study.univ.kiev.ua/home/struktura?id=83>
17. Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації. URL: <https://kpi.ua/iszzi>
18. Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій. URL: <https://academy.ssu.gov.ua/ua/45-navchalno-naukoviy-institut-informaciyoi-bezpeki-struktura>
19. Богущ В. М., Бровко В. Д., Мамченко С. М. Підготовка фахівців з кібербезпеки в межах спеціальної 256 національна безпека (забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері та кіберпросторі). *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 березня 2021 р.)*. Київ: НА СБУ, 2021. С. 12–14.
20. Науково-дослідний центр. URL: <http://nangu.edu.ua/about/naukovo-doslidnij-centr>
21. Державна установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». URL: <http://ippi.org.ua/>
22. «Державно-правові проблеми інформаційної безпеки людини і суспільства в умовах інтеграції України у світовий інформаційний простір» (НДР на замовлення НАПРН України, 2012–2016 рр., № державної реєстрації 0112U002073).
23. Золотар О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика. Монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с.
24. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір. Монографія. К.: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 411 с.
25. Уханова Н. С. Проблеми протидії негативним інформаційним впливам та захисту інформаційної безпеки людини і суспільства: монографія. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 120 с.
26. Положення про НДІ безпеки інформаційних ресурсів. URL: https://dut.edu.ua/uploads/p_65_51788033.pdf
27. Веденєєв Д. В., Семенюк О. Г. Система державних установ з розробки теорії протидії гібридним загрозам у країнах ЄС і НАТО. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 56–59.